

znamní odborníci a mnohé štúdie a monografie.¹ V tejto práci sme pri skúmaní motivácie talianskej podpory myšlienky vzniku samostatného Československa a pri následnej strate záujmu oň, ktorá sa navonok prejavila ako improvizácia pri organizovaní akcií talianskej vojenskej misie na Slovensku, vychádzali najmä z údajov archívu talianskej diplomatickej korešpondencie, ktorú publikovalo Talianske ministerstvo zahraničných vecí.² Preklady citácií z pramennej literatúry vypracovala autorka článku, v prekladoch z dôvodu využitého postupu historizácie v preklade rešpektovala tvar toho-ktorého označenia národnosti, štátneho celku a politického orgánu.

Je známym faktom, že vytvorenie československých légii bolo z talianskej strany ovocím politického ovzdušia, ktoré sformoval rímsky kongres utláčaných národností Rakúsko-Uhorska v apríli 1918. Taliani dúfali, že v prípade, ak sa realizuje variant rozbitia Rakúsko-Uhorska, diplomatickým a kultúrnym protektorátom si získajú priestor v nástupníckych štátoch. V tomto zmysle sa profilovalo angažovanie sa Talianska jednak vo veci novovznikajúceho československého štátu, jednak vo vzťahu k možným alternatívam získavania priestoru, teda vo vzťahu k Maďarsku a k Rakúsku. Podmieňujúcim faktorom talianskej priazne sa napokon stala pozitívna alebo chýbajúca podpora talianskych požiadaviek a územných nárokov vo vzťahu k Juhoslovanom a k tzv. jadranskej otázke. Základ talianskych nárokov v tejto oblasti tvoril tzv. londýnsky pakt, tajná konvencia, ktorú 26. apríla 1915 podpísali na jednej strane tamojší vyslanec Talianska Guglielmo Imperiali, na druhej strane vyslanci Francúzska, Ruska a štátny sekretár Veľkej Británie. Za vstup do vojny si Taliansko nárokovalo v tejto zemepisnej zóne územné rozšírenie hraníc: Tyrolsko až po Brennerský priesmyk, časť Korutánska, Krajinsko, Prímorie až po Rijeku, takmer všetky dalmátske ostrovy, celú strednú Dalmáciu až po bosensko-hercegovské hranice (južná Dalmácia aj s Dubrovníkom mala predstavovať neutralizované územie).³ Takýto nárok bol nutne v konflikte so záujmami štátotvorného procesu južných Slovanov. V oblasti sporných území sa nároky oboch súperov zakladali na argumente historického práva a na argumente národnostnom.

¹ Medzi ostatné a najobsiahlejšie práce o ustanovovaní a pôsobení légii v Taliansku, ale aj o diplomatických aktivitách s tým spojených, patrí text: VOLPATO, Alessandro. *Nazdar! La legione cecoslovacca in Italia nella Grande Guerra*. B. m., 2023.

² Osobitný Odbor analýz, programovania, štatistiky a historickej dokumentácie talianskeho Ministerstva zahraničných vecí v spolupráci s Odborom medzinárodnej spolupráce tohto ministerstva, na základe projektu, ktorým sa otvoril prístup k vybraným dokumentom širokej verejnosti aj na portáli „*Politica estera e Storia: Documenti e immagini della Diplomazia italiana*“ (Zahraničná politika a Dejiny: Dokumenty a obrazy talianskej diplomacie), publikoval okrem iného aj sériu už predtým tlačených dokumentov pod názvom „*Documenti diplomatici italiani*“ – ďalej DDI (vyd. Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello stato, Roma), teraz v on line verzii. V našej práci sme vychádzali z publikovanej korešpondencie V série (zo zväzkov VII, VIII, IX a XI) a zo VI série (zo zväzkov I, II a III), z konkrétnych textov označených príslušným číslom dokumentu. Archív diplomatickej korešpondencie je dostupný aj na internete: <<https://farnesina.ipzs.it>>, [cit. 04. 04. 2023].

³ Londýnsky pakt („*Patto di Londra*“). Dostupné na internete: <aestovest.osservatoriobalcanti.org>, [cit. 04. 04. 2023].

Problematika formovania vojenských jednotiek z prebehľíkov a zajatcov z 1. svetovej vojny, ktoré by organizačne tvorili súčasť vojsk Dohody, je komplexná a špecifická pre každú z krajín, kde takéto jednotky vznikli. Korene formovania légii vo Francúzsku a v Taliansku dávajú tušiť aj základ francúzsko-taliankeho mocenského sporu v budúcom Československu, ktorý sa napokon zosobil v konflikte ohľadom veliteľských kompetencií vo vzťahu generálov Pellého a Piccioneho. Nábor legionárov v Taliansku sa vyvinul smerom k samostatnej československej armáde, pretože Taliani nesúhlasili s tým, aby zajatci na ich území podliehali vojenskému veleniu iného štátu.⁴ Československá diplomacia sa snažila pri tejto príležitosti nakloniť si taliansku stranu jednak diplomatickými návštevami, jednak propagandou. O vytvorenie československej légie zo zajatcov a prebehľíkov sa usiloval už E. Beneš pri návšteve Ríma v januári 1917, ale neúspešne.⁵ Po Benešovej návšteve boli československí zajatci začlenení do pracovných nebojových skupín, ale stále mali status zajatcov.⁶ Obrat dosiahol Štefánik už o niekoľko mesiacov neskôr: talianskemu ministrovi zahraničných vecí Sidneymu Sonninovi adresoval dňa 11. júna 1917 žiadosť o vytvorenie osobitných československých jednotiek.⁷ Obdobne žiadal aj talianske ministerstvo vojny a talianske Najvyššie velenie. Sonnino nebol myšlienke z podstaty jej princípu naklonený, no apelovali na neho aj politickí kolegovia. Taliansky diplomatický archív obsahuje telegram vtedajšieho ministra vojny Giardina zo 14. júla 1917, ktorým žiada Sonnina, aby rozhodnutie sformovať nebojové československé jednotky odobril: *Na základe telegramu č. (...) toto ministerstvo posielala späť priložený list pána Štefánika a informuje, že po konzultácii s Najvyšším velením vyjadruje priaznivé*

⁴ KŠIŇAN, Michal. Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami. Bratislava, 2021, s. 83-88.

⁵ Beneš ešte v tom roku v Ríme vo vydavateľstve Ausonia vydal knižku *La Boemia contro L' Austria-Ungheria; la libertà degli Czeco-Slovacchi e l'Italia*. Brožúra bola prekladom analogického textu, ktorý Beneš vydal v Paríži v r. 1916 pod názvom *Détruisez l'Autriche Hongrie: les martyrs des tchèco-slovaques à travers l'histoire*. Azda vôbec prvou brožúrou, ktorú Beneš pre pôsobenie Československej národnej rady v Taliansku zoštylizoval už v r. 1916, bol podľa všetkého spis s názvom *Gli Czechi e l'Italia nella guerra attuale*. Išlo o preklad memoranda *L'Europe Centrale Pangermanique ou une Bohême indépendante?* (VOLPATO, Nazdar! La legione cecoslovacca in Italia nella Grande Guerra).

⁶ LEONCINI, Francesco. Un fugace ritorno delle idealità mazziniane. In LEONCINI, Francesco et al. *Il patto di Roma e la legione ceco-slovacca*. B. m., 2014, s. 24-60.

⁷ Na Sonnina sa Štefánik pokúšal vplývať už skôr, napr. pri ceste do Ruska prostredníctvom talianskeho veľvyslanca v Petrohrade Carlottiho, na ktorého apeloval, aby talianskemu min. zahraničných vecí vyložil výhody, ktoré by plynuli zo vzniku Československa ako spojenca Talianska. Carlotti Sonninovi už 12. apríla 1917 píše: *È partito giorni or sono alla volta di Londra e Parigi il Maggiore Stefanich uno dei rappresentanti più attivi e intelligenti del Comitato Nazionale cecoslovacco che fa capo a Mazarik. (...) Conoscendo simpatie che causa ceco-slovacca riscuote in Italia, egli mi ha manifestato il desiderio di poter esporre di persona possibilmente a V. E. il progetto del suo Comitato per l'avvenire della Boemia (Pred niekoľkými dňami odcestoval do Londýna a do Paríža major Štefánik, jeden z najaktívnejších a najinteligentnejších predstaviteľov Československého národného komitétu, pod ktorý spadá Masaryk. (...) Pozná sympatie, ktoré česko-slovenský prípad vyvoláva v Taliansku a vyjadril predo mnou želanie, aby mohol V. E. ak možno osobne vyložiť program svojho Komitétu o budúcnosti Čiech)* (T. 1289/176 Carlotti Sonninovi, z 12. apríla 1917. In: DDI, V séria, VII zväzok, č. dokumentu 703, s. 519). Sonnino žiadanú audienciu zatiaľ neudelil, ale Carlottimu prikázal, aby Štefánikovu činnosť v Rusku sledoval.

stanovisko vo veci návrhu vytvorenia česko-slovenských jednotiek.⁸ Je známe, že zámerom talianskeho najvyššieho velenia nebolo využiť zajatcov českej a slovenskej národnosti na priamu vojenskú pomoc, ale podporiť protirakúske nálady v nepriateľskom vojsku a tak ho rozložiť zvnútra. V tom čase rakúsko-uhorské vojsko čelilo častým vzburám a nepokojom, aj masovým dezerciam na ruskom fronte do československých légií. V ruský model dúfali aj Taliani, ale s tým rozdielom, že cieľom ich propagandy mali byť len dezercie a rozklad vojska nepriateľa, nie diverzné bojové akcie ani heterogénny prvok v ich vlastnej armáde: *Tieto jednotky by sa mali utvoriť z vhodného výberu spomedzi zajatcov a v žiadnom prípade by sa nepoužili v boji, ale využili by sa na osobitné úlohy, napríklad na práce.*⁹ Najvyššie velenie v Taliansku takto reagovalo na otázku talianskeho ministerstva zahraničných vecí, ktoré vec podľa prameňnej diplomatickej korešpondencie skúmalo na základe *apelu Národnej rady v Paríži* (prameň ju v tomto prípade pomenúva ako *Conseil National des Pays Tchèques*) *na talianske ministerstvo vojny.*¹⁰ Avšak tomto zmysle naň apeloval osobne Štefánik, ktorého predseda ministerského kabinetu Paolo Boselli mylne považoval za predsedu parížskej Národnej rady (označuje ho ako *presidente del Consiglio nazionale dei paesi czechi*), keď vo svojej odpovedi odobril návrh vytvorenia československých jednotiek a podmienil ho konečným súhlasom Najvyššieho velenia a ministerstva zahraničných vecí. Prílohou Boselliho odpovede je predmetná Štefánikova žiadosť z 11. júna 1917, ktorú vo francúzštine z Paríža adresoval Sonninovi. V dokumente Štefánik písomnou formou vykladá stanovisko parížskej Národnej rady tak, ako by to bol urobil na audiencii, s ktorou Sonnino súhlasil, ale ktorú Štefánik z dôvodu zásahu „vyššej moci“ neuskutočnil.¹¹ Okrem iného píše: *jediná záchrana československého národa spočíva v rozklade Rakúska, vo vytvorení samostatného českého štátu pod ochranou spojencov, pričom tento by mal blízke vzťahy najmä s Talianskom, s ktorým má budúci český štát spoločné záujmy tak v ekonomickej oblasti ako aj zo strategických dôvodov.*¹² Sebaistá politická pozícia, z ktorej Štefánik vystupuje, je dôsledkom obratu spojeneckej poli-

⁸ In esito al telegramma n. (...) e nel restituire, unita, la lettera del Signor Stefanik, informasi che sentito in proposito anche il Comando Supremo questo Ministero esprime parere favorevole in merito alla proposta di costituzione dei reparti czeco-slovacchi (T. 8332 G. Giardino Sonninovi, zo 14. júla 1917. In DDI, V séria, VIII zväzok, č. dokumentu 641, s. 403).

⁹ Detti reparti dovrebbero costituirsi con una conveniente scelta tra i prigionieri, e non sarebbero da impiegarsi assolutamente in combattimenti, ma da adibirsi invece a compiti speciali, ad esempio a lavori (Komunikácia n. 13764, Porro Giardinovi, z10. júla 1917. In DDI, V séria, VIII zväzok, č. dokumentu 610, s. 386).

¹⁰ Ivi. N. B.: takýto apel sa však nenašiel, prameň ho označuje ako „non rinvenuto“. Ide zrejme o apel M. R. Štefánika vo veci.

¹¹ V skutočnosti tou „vyššou mocou“ bolo znemožnenie Štefánikovej cesty do Talianska zo strany Francúzska. Neuralgickým bodom bola znova juhoslovanská otázka, v ktorej Francúzi podporovali územné nároky južných Slovanov na úkor talianskych nárokov v oblasti a v tomto duchu tlačili aj na československý odboj (KŠIŇAN, Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami, s. 210-211).

¹² le seul salut de la nation tchécoslovaque est dans le démembrement de l'Autriche, création d'un état tchèque indépendant sous la protection des Alliés et ayant des rapports intimes notamment avec l'Italie, avec laquelle le futur état tchèque a des intérêts communs autant dans la domaine économique que pour les raisons stratégiques (Príloha, T. 19.4.3.7 Boselli Sonninovi, z 24. augusta 1917. In DDI, V séria, VIII zväzok, č. dokumentu 940, s. 645).

tiky v otázke rozbitia Rakúsko-Uhorska, ktoré pôvodne nemal v úmysle ani jeden zo spojencov, iba ak talianski politici odvolávajúci sa na Mazziniho koncepciu spolupráce Talianska so slovanskými národmi z národnoobrodeneckých čias. Na základe tlaku prezidenta Wilsona však už 12. januára 1917 štáty Dohody zverejnili svoje vojnové ciele, medzi ktorými sa osobitne uvádza oslobodenie Talianov, Slovanov, Rumunov a Čechoslovákov.¹³ Už v tejto formulácii Taliansko potlačilo, aspoň v diplomatickej rovine, prípadné nároky Juhoslovanov v jadranskej otázke. Keď E. Beneš predostrel pri svojej návšteve Ríma 9. septembra 1917 Sonninovi memorandum ohľadom úprav statusu a organizácie československých jednotiek, Sonnino pri tejto príležitosti potvrdil oficiálny postoj talianskej politiky voči „utláčaným národom“ a zároveň formuloval výčitku voči odlišnému postoju ministerstva vojny a najvyššieho velenia, keď svojim kabinetným kolegom prízvukuje: *Všimol som si, že p. Beneš mylne hovorí o rokovaniach medzi talianskou vládou a Česko-slovenskou národnou radou. Nemôže ísť o iné, len o ústupky z našej strany.*¹⁴ Min. vojny Giardino v odpovedi min. zahraničia Sonninovi podotýka, že o zostavení takýchto jednotiek sa rozhodlo už predtým, ako p. Beneš vyjadril spomínané požiadavky, a síce už v auguste; teraz ide o to, akú formu dostanú a že zásahy Národnej rady by sa mali obmedziť už len na propagandu medzi zajatcami a na ich personálny výber.¹⁵ Generál Foch dal totiž súhlas na sformovanie československých jednotiek už v júli 1917, pred Štefánikovou cestou do USA. O rovnaký krok žiadal Štefánik aj talianskeho spojencu. Taliani vyhovel, hoci z politických dôvodov neakceptovali princíp jednoty československej armády až do aprílovej dohody 1918 (jednotky vytvorené na talianskom území nesmeli spadať pod právomoc francúzskeho spojencu, no ku gen. Janinovi vymenovali svojho vojenského predstaviteľa). V rovnakom čase, v akom Beneš a Štefánik žiadali vytvorenie československých jednotiek v Taliansku, informoval Sonnina taliansky vyslanec v Petrohrade, že *zástupca Českého národného komitétu v Rusku, prof. Masaryk (Prof. Masaryk rappresentante in Russia del Comitato nazionale czeco)* ho o akcii informoval, ale s tým rozdielom, že československé jednotky sa mali z Talianska presunúť do Francúzska alebo do Solúna. Masaryk sa však v Petrohrade zároveň vyjadril nepriaznivo voči talianskym nárokom na sporné jadranské územia, čo vyvolalo nevôľu.¹⁶ Napokon československé légie v Taliansku vznikli a právne, na základe

¹³ KŠIŇAN, Milan Rastislav Štefánik. *Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*, s. 164.

¹⁴ *Osservo che erroneamente il Signor Beneš parla di trattative tra il Governo italiano e il Consiglio nazionale czeco-slovacco. Non può essere questione di altro che di concessioni da parte nostra* (T. 12574, Sonnino Bosellimu, Orlandovi, Giardinovi, De Bonovi, Dalloliov a Comandinimu, z 15. septembra 1917. In DDI, V séria, IX zväzok, č. dokumentu 67, s. 45).

¹⁵ T. 10949-G, Giardino Sonninovi, z 23. septembra 1917. In DDI, V séria, IX zväzok, č. dokumentu 107, s. 73.

¹⁶ T. gab. R. 2608/407 Carlotti Sonninovi, z 22. septembra 1917. In DDI, V séria, IX zväzok, č. dokumentu 106, s. 72. Cit. *ivi*.

Čo je zaujímavé, Masaryk sa v októbri 1917 talianskemu vyslancovi v Petrohrade Carlottimu zmienil aj o svojom zámere, hoci ten zámer bol ešte len v zárodku, usporiadať kongres utláčaných národov za účasti Talianov, Čechoslovákov, Poliakov a Rumunov, pravdepodobne v Nórsku. Carlotti o tom informoval Sonnina: *Masarik mi ha detto essere suo proposito di organizzare probabilmente in Norvegia un congresso al quale dovrebbero prendere parte rappresentanti delle nazionalità rivendicanti propria liberazione dalla soggezione austroungarica, gli italiani,*

dohody, ktorú podpísali už 21. apríla premiér Orlando a M. R. Štefánik, podliehali československej parížskej vláde (osobne Štefánikovi). Taliansko *de facto* ako vôbec prvý štát uznalo jestvovanie Československa ešte predtým, ako boli vytýčené jeho hranice.¹⁷

Vyčkávacia politika Talianska. Záujem v stredoeurópskej oblasti

Beneš sa súčasne snažil o písomnú dohodu ohľadom vzťahov Československej národnej rady voči spojencom, ktorá by určila jej budúce kompetencie, organizáciu vlastnej vojenskej moci a účasť Čechoslovákov na mierových rokovaníach s Britániou a Francúzskom. O tom už taliansky vyslanec v Paríži Bonin Longare informuje Sonnina telegramom z 25. augusta 1918.¹⁸ Vzhľadom na možné analogické nároky Juhoslovanov Taliansko znova zaujalo vyčkavací postoj s cieľom k ničomu sa písomne nezaväzovať. Z talianskeho pohľadu sa veci pohli až na jeseň 1918, keď Spojené štáty americké uznali Československú národnú radu za najvyššiu politickú autoritu československého národa bojujúceho na strane spojencov, o čom sa v septembri dostalo do tlače úradné vyhlásenie a tamojší taliansky vyslanec Macchi di Cellere o ňom informoval Sonnina telegramom z 3. septembra 1918.¹⁹ Po tom, ako Beneš úspešne zavŕšil podpis spomínanej dohody s Britániou a mal analogickú perspektívu úspechu s Francúzskom, informoval Bonin Longare Sonnina telegramom zo 7. septembra 1918 o Benešovom zámere navštíviť aj Rím, no s vedomím, že Taliansko vystupuje voči ostatným spojencom samostatne a nezávisle: *Počíta, že okolo 15. tohto mesiaca pôjde do Ríma, aby pripravil obdobnú dohodu s vládou Talianskeho kráľovstva. Ja som mu pripomenul, že naša vláda má v úmysle vystupovať voči Čechoslovákom nanajvýš ústretovo z vlastnej vôle a uchovajúc si nezávislosť voči spojencom. Beneš mi povedal, že jeho zámerom je práve to, aby s nami urobil niečo, čo by zvýraznilo osobitné vzťahy medzi česko-slovenským národom a nami; výborne pochopil myšlienku V. E. počas rozhovoru na ambasáde a chce ísť tou cestou. Trval na tom, že ak príde do Talianska, kontaktuje len vládu Talianskeho kráľovstva*

---

i cecoslovacchi, i polacchi, gli jugoslavi, i romeni (Masaryk mi povedal, že má v pláne zorganizovať, pravdepodobne v Nórsku kongres, na ktorom by sa zúčastnili zástupcovia národností požadujúcich oslobodenie spod rakúsko-uhorskej nadvlády, Taliani, Čechoslováci, Poliaci, Juhoslovania, Rumuni) (T. gab. R. 2695/419, Carlotti Sonninovi, z 5. októbra 1917. In DDI, V séria, IX zväzok, č. dokumentu 163, s. 111). Taliani neskôr takpovediac využili toto „know how“ v politike utláčaných národov a analogickému rímskemu kongresu vtlačili pečať svojho morálneho patronátu.

¹⁷ Toto vedomie zdôraznilo ešte niekoľkokrát: keď napr. v júni 1918 začali mnohé štáty (ako prvé Francúzsko, potom Británia, USA, Japonsko) uznávať československé légie ako samostatnú armádu spojeneckého štátu a Československú národnú radu ako budúcu vládu, Taliansko v tejto otázke nepovažovalo za potrebné urobiť nové písomné vyhlásenie, lebo sa parlamentným prejavom premiéra Orlando prihlásilo k už jestvujúcej dohode Orlando-Štefánik z apríla toho roku, teda uznalo nový štát retroaktívne. Písomné uznanie provizórnej československej vlády sa datuje až na 24. október 1918 (HELAN, Pavel. La legione cecoslovacca in Italia. In LEONCINI, Francesco et. al. Il patto di Roma e la legione ceco-slovacca. B. m., 2014, s. 66-80).

¹⁸ T. gab. 1650/450, Bonin Sonninovi, z 25. augusta 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 441, s. 342.

¹⁹ T. 1958/200 gab., Macchi Di Cellere Sonninovi, z 3. septembra 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 473, s. 360.

a príslušníkov svojho národa na našom fronte a bude sa držať bokom od akejkoľvek polemiky.²⁰ Po Benešovej návšteve v Ríme, kde tento premiérovi Orlandovi adresoval československé návrhy vo forme memoranda, rekapituluje výsledky rokovaní generálny sekretár ministerstva zahraničných vecí De Martino ministrovi Sonninovi správou z 11. októbra 1918: *P. Beneš navrhuje uzatvorenie riadnej spojeneckej zmluvy medzi Talianskom a česko-slovenskou vládou, ktorá by sa obnovila v okamihu uzatvorenia všeobecného mieru.*²¹ Podľa De Martina sa však Taliansko musí najprv rozhodnúť, či je vlastne jeho vojnovým cieľom rozbitie Rakúsko-Uhorska. Radí pokračovať v talianskej vyčkávacej politike. Tá bola v praxi založená na zmluvách s mnohovravnou formuláciou. Vzhľadom na to, že bude treba upraviť najmä povojnové vzťahy, radí: ak by aj k rozpadu Rakúsko-Uhorska nedošlo, treba s Československou národnou radou uzavrieť aspoň ekonomickú dohodu, lebo Čechy z vojny vyjdú minimálne s autonómiou a budú môcť uzatvárať takéto dohody.²² Počíta sa však aj s druhou možnosťou, teda s rozbitím Rakúsko-Uhorska a so vznikom samostatného Československa. V tom prípade radí De Martino uzatvoriť všeobecnú dohodu (či by ju už pompézne nazvali spojenectvom alebo radšej inak), dôvodí najmä juhoslovenskou otázkou: *máme všetky dôvody čo najviac prakticky využiť Čecho-Slovákov v prospech našich jadranských aspirácií vo vzťahu k Juhoslovanom. A to nielen preto, aby sme si zaistili česko-slovenskú podporu v italo-juhoslovenských vzťahoch po vojne, ale aby sme získali oporu počas mierových rokovaní, oporu, ktorá bude osobitne hodnotná preto, že pôjde takisto ako v prípade Juhoslovanov o Slovanov. Naopak, ak by počas mierových rokovaní nadmerné a protitalianske požiadavky Juhoslovanov Čechoslováci podporovali, je jasné, o koľko by nám sťažili situáciu a konanie aj voči spojencom.*²³ V druhom bode malo ísť o ekonomický boj v Strednej Európe (De Martino ju označuje ako *Media Europa*), v ktorom dohody ohľadom colných taríf, prístavov, obchodných vzťahov a pôžičiek novovytvoreným štátom a pod. budú

²⁰ Verso il 15 corrente poi conta partire per Roma allo scopo di preparare consimile accordo col R. Governo. Avendogli io ricordato che R. Governo pur benevolissimo agli cecoslovacchi intende agire per proprio conto conservando propria indipendenza di fronte alleati, Benes mi disse che era appunto sua intenzione di fare con noi qualche cosa che mettesse in evidenza le relazioni speciali che passano fra czeco-slovacchi e noi; aveva compreso benissimo il pensiero dell'E. V. in conversazione che ebbe luogo all'ambasciata e intendeva camminare per quella via. Egli insistette sul concetto che venendo in Italia egli si propone di avere contatti soltanto col R. Governo e coi suoi connazionali al nostro fronte e di tenersi lontano da qualsiasi polemica (T. gab. 1733/470, Bonin Sonninovi, zo 7. septembra 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 493, s. 374).

²¹ Il signor Benes propone la conclusione di un vero e proprio trattato di alleanza fra l'Italia e il governo ceco-slovacco, rinnovabile al momento della pace generale (Správa, De Martino Sonninovi, z 11. októbra 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 659, s. 501).

²² credo sarebbe da fare il possibile per concludere col Consiglio nazionale un accordo economico; se la Boemia non sarà indipendente, sarà certo autonoma ed avrà quindi veste di stipulare, entro certi limiti, accordi economici (ivi).

²³ abbiamo ogni interesse ad impegnare il più possibile praticamente i ceco-slovacchi rispetto le nostre aspirazioni adriatiche nei riguardi degli jugoslavi. E ciò non solamente per assicurarci il concorso ceco-slovacco nelle relazioni italo-jugoslave dopo la guerra, ma per ottenere appoggio nel corso dei negoziati di pace, appoggio che avrà particolare valore pel fatto che si tratta di slavi come gli jugoslavi. Viceversa, se durante i negoziati di pace le pretese eccessive ed anti-italiane degli jugoslavi fossero appoggiate dai cecoslovacchi, è evidente quanto più difficile ne risulterebbe la nostra azione e la nostra situazione anche di fronte agli alleati (ivi).

mať hodnotu záchytných bodov. Tu De Martini presadzoval železničný koridor, ktorý by spájal Miláno a *nejaký jadranský prístav*, radšej Terst ako Rijeku, s Bratislavou (označuje ju menom *Presburgo*). Zároveň upozorňuje Sonnina, že Beneš mal v rozhovore pre časopis *Epoca* z 11. októbra viackrát naznačiť, že nevyklučuje riešenie česko-slovenskej otázky jednoduchou autonómiou.

Na druhej strane budúce Československo malo ťažiť z dohôd s Talianmi, ktorí by podporili obchodné záujmy nového štátu vo svojich prístavoch Fiume a Terst.²⁴ Terst mal byť nielen sídlom konzulátu a pobočky obchodnej komory, ale aj kotviskom budúcej československej námornej flotily. Masaryk síce potvrdil, že Terst, colne a daňovo protežovaný voči nemeckým prístavom už za čias Rakúsko-Uhorska, bude jedným z hlavných ekonomických referenčných bodov budúceho Československa, ale do budúcnosti ho videl ako slobodný prístav, navyše rátal aj s využívaním ďalších, netalianskych prístavov v severojadranskej oblasti, najmä na chorvátskej strane a s využívaním kapacít Hamburgu.²⁵ Ohľadom otázky prístavov publikovala Československo-talianska liga už v r. 1919 vo vydavateľstve Ausonia (Rím) aj knihu Micheleho Angeliniho *Il nuovo Stato cecoslovacco e i porti italiani dell' Adriatico*, v ktorej autor načrtoľ politické rozloženie síl v problematickej oblasti Jadranu a Dalmácie po vytvorení Československa, ktoré vnímal ako talianskeho spojencu. Taliansko však už v závere vojny rokovalo o hospodárskej spolupráci nielen s Maďarmi, ale aj s Rakúšanmi, s ktorými plánovalo dopravnú a obchodnú tepnu na osi Terst-Viedeň, zatiaľ čo pre Československo sa v tej dobe črtala možnosť tepny Rijeka-Bratislava s neutralizovaným koridorom.²⁶ V novembri r. 1920 došli rokovania taliansko-československej hospodárskej konferencie v Terste k zaujímavým výsledkom: dobová tlač informuje, že Československo získalo predĺženie používania hangáru na Punto Ivanco a právo zriadiť v Terste vlastnú colnú pobočku. Námorné sadzby sa prerokovali individuálne.²⁷ Terst samotný predstavoval aj v tejto dobe zaujímavý bod: podľa štatútu z r. 1919 mal byť otvorený dodávkam potravín smerujúcich do Rakúska, ale aj tovarom a osobám smerujúcim do nástupníckych štátov bývalého rakúsko-uhorského impéria. Sem spadala aj repatriácia vojnových zajatcov. Aj kvôli nim Československo zriadilo v Terste svoj konzulát a konzul Jan Šeba pomáhal s organizáciou ich prepravy z linky Vladivostok-Terst do vlasti.²⁸ Terst a Rijeka teda boli pre československú ekonomiku životne dôležité. V r. 1924 bol napr. dovoz do Československa po terstskej železnici na druhom mieste, čo sa týka objemu prepraveného tovaru, ba vývoz dokonca na prvom mieste.²⁹

²⁴ FERRANTI, Lamberto. L'onore di un uomo è la sua libertà. La legione ceco-slovacca dall'Umbria a Praga e Bratislava. Perugia, 2019, s. 79.

²⁵ BOLECH CECCHI, Donatella. Alle origini di un'inimicizia. Italia-Cecoslovacchia 1918-1922. Pavia, 2008, s. 65-72.

²⁶ BOLECH CECCHI, Alle origini di un'inimicizia. Italia - Cecoslovacchia 1918-1922, s. 65-72.

²⁷ Čas, 2. 12. 1920, s. 2, Národní hospodář.

²⁸ CUOMO, Pasquale. Il miraggio danubiano. Austria e Italia politica ed economia 1918-1936. Milano, 2012, s. 65.

²⁹ LEONCINI, Francesco. Italia e Ceco-Slovacchia, 1919-1939. In Rivista di studi politici internazionali, 1978, č. 3, s. 360-361.

Problém vzťahu k Juhoslovanom

Do riešenia jadranskej otázky medzičasom vstúpila propaganda politická (napr. pri politizácii etnickej príslušnosti počtu bojujúcich a padlých na frontoch), manipulácia so sociologickými štatistikami a údajmi pri hodnotení sporných území (napr. počet narodení v sekcii danej národnosti, celkový počet obyvateľov danej národnosti, školstvo v národnom, resp. menšinovom jazyku a pod.). Faktom je, že napokon na mierovej konferencii Taliansko zasadalo, ale Srbsko, aj vďaka oficiálnej opozícii Talianov, nebolo uznané za zjednotený štát. Dňa 3. 11. 1918 podpísalo Rakúsko-Uhorsko (ktoré paradoxne v tom čase formálne už ani nejestvovalo) prímerie s Talianskom a to začalo s okupáciou území, ktoré Taliansku mali podľa londýnskeho paktu pripadnúť. Taliani však okupáciu vyhlásili nie v mene Dohody, ale v mene Talianska a talianskeho kráľa. Navyše okupovali aj územia, ktoré im prináležať nemali, a to podľa niektorých údajov voči obyvateľstvu násilným spôsobom. Terst okupovali v mene krajskej vlády „regio Governatorato della Venezia Giulia“.³⁰ Tlačové orgány dohodových štátov protesty proti okupácii (najmä jadranských prístavov) schválne ignorovali: podľa správy talianskeho vyslanca v Paríži Bonina Longareho *ostrý odpor Asociácie „Jugoslava“ proti našej okupácii jadranských prístavov odmietli všetky denníky*.³¹ Francúzska vláda však podľa vyslanca vydala príkaz vyhýbať sa konfrontáciám a polemikám na juhoslovanskú tému vôbec, až kým sa nezačne realizovať prímerie. Situáciu o rokovaníach o spoločnom štáte medzi Srbmi a bývalými rakúsko-uhorskými Juhoslovanmi však v Paríži vnímali nejasne a nejednoznačne, taliansky vyslanec Bonin Longare v citovanej správe ministrovi zahraničia Sonninovi ešte 10. novembra 1918 vraví: *Zatiaľ čo Clemenceau a Pichon (...) mi tvrdili (...), že dohoda medzi Srbmi a Juhoslovanmi je už uzatvorená, Beneš, o ktorom si myslím, že je dobre informovaný, tvrdil, že v Ženeve sa neuzavrelo nič a že situácia je hrozivá a ťažká pre Pašiča aj pre samotnú dynastiu Karadjordjevičovcov. Myslí si, že v nej väzí nebezpečenstvo aj pre nás, a síce mohli by sme sa ocitnúť zoči-voči anarchii, v ktorej by sa nedalo vyhnúť krvavým stretom, pritom je naším najvyšším záujmom vyhnúť sa im*.³² Beneš teda nevyjadril nesúhlas s talianskou okupáciou ako takou, lebo bola v praxi realizáciou rozhodnutia dohodových mocností o uskutočňovaní prímeria. Ako problém vidí možnosť, že by nevznikol kompaktný juhoslovanský štát - vhodný partner pri realizácii rozhodnutia mocností a zároveň diplomatický partner Talianska. Aj tu sa prejavil záujem Československa v balkánskej oblasti. Tento názor bol v súlade s dobovým stavom vecí, pretože už koncom prvej svetovej vojny sa v samotnom

³⁰ RYBÁŘ, Vladimír. Terst. In Jihoslovansko-italská otázka. Zvláštní otisk z časopisu „Česká republika“, č. 8-9. Praha, Jugoslavia, 1919, s. 17-19.

³¹ una violenta protesta dell'Associazione „Jugoslava“ contro la nostra occupazione porti Adriatico fu rifiutata da tutti i giornali (T. gab. 2287/617, Bonin Longare Sonninovi, z 10. novembra 1918. In DDI, VI séria, I zväzok, č. dokumentu 93, s. 48).

³² Mentre Clemenceau e Pichon (...) mi confermarono (...) che l'accordo fra serbi e jugoslavi è concluso, Benes che credo bene informato conferma per parte sua che a Ginevra non si è concluso nulla e che situazione è difficilissima minacciosa per Pasic e per stessa dinastia Karageorgevic. Egli ritiene che in essa si racchiuda un pericolo anche per noi, quello cioè di trovarci di fronte ad una anarchia nella quale sarebbero inevitabili conflitti sanguinosi che è nostro interesse sommo di prevenire (ivi).

Talianku prejavil prevažujúci politický záujem o územný taliansko-srbský kompromis a to v smerovaní oficiálnej politickej línie Giolitti-Sforza.³³

Potreba taliansko-slovanskej spolupráce (najmä v oblasti Balkánu) a vymedzenie záujmov voči nemeckej sfére sa kryštalizovali prakticky už v závere prvej svetovej vojny. Talianky štátnik Gaetano Salvemini o veci vraví: *Bud' sa nové podunajské štáty a Taliansko pevne spoja proti všetkým hrozbám Nemecka; alebo z ich nesúdržnosti skôr či neskôr bude ťažiť Nemecko, aby im znova vládlo.*³⁴ Podobne Štefánik jasne videl potrebu spolupráce Československa a Talianska ako vyvažovacej sily práve v oblasti strednej Európy a na Balkáne. Uznával taliansky nárok na hegemóniu v oblasti Jadranského mora, ale zastával názor, že za týmto účelom stačí, ak Taliansko obsadí strategické body na Jadrane a nie územia kompaktne obývané Juhoslovanmi. Uvádza sa, že Štefánik v tomto zmysle priamo inšpiroval a pravdepodobne aj zostavil text diplomatického oddelenia talianskeho ministerstva zahraničných vecí *Promemoria sull'Adriatico, l'Italia e le aspirazioni czeche.*³⁵ Štefánik bol dôležitým činiteľom aj pri formovaní francúzsko-srbskej vojenskej misie. Jeho názor v jadranskej otázke, ktorý vyložil Talianom, vychádzal z rokovania s predstaviteľmi juhoslovanského hnutia a so srbským veľvyslancom v Paríži, ktoré viedol už v apríli 1916: Československá národná rada chcela, aby s juhoslovanským odbojom postupovali spoločne s cieľom rozbiť Rakúsko-Uhorsko. Taliansko malo podporiť vznik zjednotenej Juhoslávie a príp. aj československo-juhoslovanský koridor, ale Juhoslovania sa mali vzdať územných nárokov na jadranské pobrežie v zmysle londýnskeho paktu.³⁶ Držal sa teda kon-

³³ BUCARELLI, Massimo. Momenti e problemi della politica estera italiana verso la Jugoslavia tra le due guerre mondiali. In *Qualestoria*, 2021, č. 1, s. 35-55, DOI: 1013137/0393-6082/32184.

³⁴ O i nuovi stati danubiani e l'Italia si associano saldamente contro ogni minaccia della Germania; o della loro disunione approfitterà, in tempo più o meno vicino, la Germania per riprendere la sua opera di dominazione (SALVEMINI, Gaetano. *Dalla guerra mondiale alla dittatura (1916-1925)*. Milano, 1973, s. 199).

³⁵ VOLPATO, Nazdar! La legione cecoslovacca in Italia nella Grande Guerra.

³⁶ KŠIŇAN, Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami, s. 208.

Po preskúmaní terénu, okolností a možností posielala koncom vojny, v januári 1919, zástupca hlavného talianskeho vojenského veliteľstva Badoglio z vojnovej zóny Sonninovi, Orlandovi a talianskemu zástupcovi na mierových rokovaníach Barzilaimu memorandum, v ktorom rieši možnosti stanovenia juhoslovansko-rakúsko-maďarskej hranice a rakúsko-juhoslovansko-talianskej hranice tak, aby koridor Udine-Viedeň viedol úplne cez rakúske územie. Ohľadom československých nárokov na hranicu, ktorou by nový štát zabral regióny Zala, Vas, Sopron, Moson, sa vyjadruje pre dobovú taliansku politiku príznačne, dokonca sa bojí územného spojenia Československa s Juhosláviou: *La pretesa dei jugoslavi e dei czechi di portare i propri confini i primi nei territori situati a nord della Drava, i secondi in quelli a sud del Danubio, creandosi così la occupazione dei comitati ungheresi di Zala, Vas, Sopron e Moson, un corridoio di 100 Km di larghezza e 200 Km in profondità che metta questi nuovi stati a contatto diretto tra di loro deve venire pure scartata (...). Gli interessi militari ed economici dell'Italia che sarebbero salvaguardati dalla creazione di un giusto equilibrio fra i nuovi Stati, risulterebbero invece seriamente compromessi quando la Czecho-Slovacchia riuscisse a congiungersi in tal modo con la Jugoslavia. (...) Allo stato attuale delle cose la Czecho-Slovacchia, se pure guarda già ora con simpatia le aspirazioni jugoslave sui nostri territori (Trieste, Istria e Fiume), unendosi attraverso a questo corridoio con la Jugoslavia, si arrogerebbe il diritto di intervenire direttamente nella vertenza, e l'accresciuto interesse sui territori ora in contestazione la spingerebbe a far sentire all'Italia il peso della sua azione diplomatica e militare accanto e in stretto accordo con quella*

zistentne „talianskej“ politiky, čo mu mnohí oponenti napokon vyčítali. Naopak, spomínaný Salvemini sa držal vyváženej politiky voči všetkým stredoeurópskym národom, ale bol naklonený aj dohode s Juhoslovanmi ohľadom územných nárokov Talianska na jadranské pobrežie. To ho stálo prehraté voľby v r. 1919 napriek tomu, že Taliansko sa ocitlo na strane víťazov vojny.³⁷

Príčiny rezignácie Talianska na vplyv v Československu

Už v polovici októbra 1918 boli Francúzsko, Británia, Spojené štáty americké aj Taliansko písomne upovedomené o vzniku riadneho „Československého ministerstva“ (riadnej vlády), ktorému predsedal Masaryk, členmi boli Štefánik vo funkcii min. vojny a Beneš vo funkcii min. zahraničných vecí.³⁸ V tom čase už Česi rakúske ponuky na autonómiu odmietli a Taliani mohli realizovať diplomatické varianty počítajúce s rozbitím Rakúsko-Uhorska a s vytvorením samostatného Česko-Slovenska. Preto Sonnino telegramom z 20. októbra oznamuje hromadne vyslancom do Washingtonu, Londýna a Paríža: *Poverujem V. E., aby ste Benešovi oznámili, že vláda Talianskeho kráľovstva berie na vedomie vytvorenie Dočasnej česko-slovenskej vlády a oficiálne ju uznáva. Budem čakať na list od Beneša a na text odpovede vo francúzštine, aby sme mohli písomne odpovedať.*³⁹

---

jugoslava. Concludendo, è molto più vantaggioso all'Italia avere da fare con due stati slavi (Czecho-Slovacchia e Jugoslavia) divisi tra loro dall'Austria tedesca e dall'Ungheria di quanto non lo sia vedere questi stati uniti territorialmente. Tale unione territoriale porterebbe seco in breve tempo ad un'unione economica e militare e potrebbe condurre infine alla loro fusione completa a nostro danno (Požiadavku Juhoslovanov a Čechov stanoviť svoje hranice jedni na územiach severne od Drávy a druhí južne od Dunaja, pričom by došlo k zabratiu uhorských komitátov Zala, Vas, Sopron a Moson a k vytvoreniu 100 km širokého a 200 km dlhého koridoru, ktorý by tieto nové štáty priamo prepojil, treba skartovať (...). Vojenské a ekonomické záujmy Talianska, ktoré by sa ochránili vytvorením spravodlivej rovnováhy medzi novými štátmi, by naopak vážne ohrozilo, ak by sa Česko-Slovensko takýmto spôsobom dokázalo spojiť s Juhosláviou. (...) Za súčasného stavu vecí, keď Česko-Slovensko už teraz pozerá so sympatiami na juhoslovanské aspirácie na naše územia (Terst, Istria, Rijeka), ak by sa takýmto koridorom spojilo s Juhosláviou, prisudzovalo by si právomoc priamo zasiahnuť do vecí a väčší záujem na doteraz sporných územiach by ho hnal, aby dalo Taliansku pocítiť váhu svojej diplomatickej a vojenskej činnosti popri a v úzkej súčinnosti s obdobnou juhoslovanskou aktivitou. V závere, pre Taliansko je teda oveľa výhodnejšie mať čo do činenia s dvoma slovanskými štátmi (Česko-Slovenskom a Juhosláviou), ktoré sú oddelené nemeckým Rakúskom a Maďarskom, ako by bolo vidieť tieto štáty územne spojené. Takéto územné prepojenie by so sebou v krátkom čase prinieslo ekonomické a vojenské spojenectvo a mohlo by dokonca viesť k ich úplnej fúzii na náš úkor) (Com. n. 219, Badoglio Sonninovi, Orlandovi a Barzilaimu, z 28. januára 1919. In DDI, VI séria, II zväzok, č. dokumentu 141, s. 92).

³⁷ DI GIOVANNI, Antonio. „Vinta la guerra persa la pace“. Gaetano Salvemini, le elezioni del '19 e la questione adriatica. In *Annali della Facoltà di Scienze della Formazione, Università di Catania*, 2011, č. 10, s. 163-176.

³⁸ T. gab. 2076/544, Bonin Sonninovi, zo 16. októbra 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 680, s. 517.

³⁹ Autorizzo V. E. dichiarare Benes che R. Governo prende atto della costituzione del Governo provvisorio czecho-slovacco e lo riconosce ufficialmente. Resto in attesa della lettera di Benes e del testo della risposta scritta francese per fare nostra risposta scritta (T. gab. 1540, Sonnino Boninovi, Imperialimu a Macchi Di Celleremu, z 20. októbra 1918. In DDI, V séria, XI zväzok, č. dokumentu 713, s. 539).

Po počiatkovej nedôvere talianskych štátnych predstaviteľov sa československé légie predsa osvedčili v mnohých významných bitkách. V decembri v Padove prisahali vernosť československému národu a do konca roka boli odvelení na územie novovzniknutého Československa. Prví legionári, ktorí sa do vlasti vrátili, boli vojaci z talianskych frontov, ktorí podľa dohôd podliehali talianskemu veleniu a na Slovensko (resp. do Československa) sa vrátili spolu so svojimi talianskymi dôstojníkmi. Táto akcia bola súčasťou vojenského plánu parížskych exilových politikov, ktorí ráтали s tým, že Slovensko bude treba vojensky obsadiť, lebo Maďari jeho odtrhnutie a včlenenie do novovzniknutého Československého štátu nebudú tolerovať. Keď maďarské jednotky začali v novembri 1918 vojensky obsadzovať Slovensko, už 16. novembra predseda vlády Kramár v správe Benešovi žiada: *ať se hned vypraví naše italská československá divize... Je to pro nás okamžik nejdůležitější, obsadit celé Slovensko a košicko-bohumínskou dráhu. Trpíme úžasně prestižem na Slovensku, když nás Maďari vyhánějí a bohužel, nemáme dost moci, abychom tomu zabránili.*⁴⁰ Talianskych veliacich dôstojníkov rešpektovala aj protistrana, a to jednak z titulu rastúcej prestíže Talianska ako víťaznej mocnosti, jednak preto, že Taliansko v medzinárodnej politike v tej dobe prejavovalo sympatie skôr voči Maďarsku ako voči iným nástupníckym štátom bývalého Rakúsko-Uhorska.⁴¹ V tomto vzťahu hrala pre Talianov znova rozhodujúcu úlohu jadranská otázka a možnosť či nemožnosť využiť v tejto oblasti Československo na svoje ciele. Tu treba povedať, že vyzbrojovanie a vojenská pomoc zo strany cudzieho štátu neboli nezištné, ale chápali sa (a dodnes sa chápu) ako politická investícia. Taliansko pri poskytovaní výzbroje československým jednotkám vždy bralo do úvahy okolnosť, že sa mu túto investíciu oplatí urobiť, len ak Československo podporí talianske nároky v jadranskej oblasti a ak sa postaví na stranu Talianska v jeho spore s Juhoslovanmi. Takýto postoj dokumentuje ešte v januári 1919 Sonninovo odporúčanie talianskemu ministrovi vojny, ktoré došlo aj na rokovania v Trianone a vo Versailles, kde sa vyjadril: *Považujem za vhodné zastaviť ďalšie dodávky nášho vojenského materiálu Vláde česko-slovenskej až dotedy, kým nebudeme vedieť lepšie vyhodnotiť postoj jej predstaviteľov v Paríži týkajúci sa jadranských otázok s ohľadom na náš vzťah k Juhoslávii.*⁴² V januári 1919, dva dni po tom, ako Sonnino toto odporúčanie oznámil, lebo postoj Československa voči Juhoslovanom sa nevyvíjal pre Talianov želaným smerom, telegramom vrchnému veliteľovi Diazovi dal pokyn, aby do Budapešti poslal talianskych dôstojníkov, ktorí musia byť *obzvlášť kompetentní v maďarských záležitostiach.*⁴³ Do Budapešti zakrátko vyslal aj

⁴⁰ IRMANOVÁ, Eva. Masarykova koncepcie osvobozeneckého programu a boj československej vlády o Slovensko. In GABZDILOVÁ, Soňa - SIMON, Attila (eds.). Prístupy k riešeniu národnostnej otázky v medzivojnovom Československu. Komárno, 2014, s. 85-99.

⁴¹ GRITTI, Fabiano. La fine della missione militare italiana in Cecoslovacchia nel 1919 alla luce dei documenti d'archivio italiani. In Studi italo-slovacchi, 2018, č. 1, s. 96-110.

⁴² Ritengo opportuno soprassedere alquanto ulteriori concessioni di nostro materiale bellico al Governo czecho-slovacco fino a quando saremo meglio in grado di valutare contegno suoi rappresentanti a Parigi per quanto concerne questioni adriatiche, nei nostri riguardi colla Jugoslavia (T. 3254/8559, Di Robilant Orlandovi, z 16. januára 1919. In DDI, VI séria, I zväzok, č. dokumentu 877, s. 469).

⁴³ T. Diaza Sonninovi z 18. januára 1919. In DDI, VI séria, II zväzok, záznam č. 3, s. 2.

zástupcu talianskeho ministerstva zahraničných vecí Tacoliho. Sonnino žiadal aj politickú neutralitu talianskych dôstojníkov v československých jednotkách, najmä pri obsadzovaní južnej hranice: *Okrem toho prosím V. E., aby nášmu veleniu v Čechách zdôraznilo, že je vhodné, aby sa vyhllo začleneniu našich dôstojníkov do jednotiek, ktoré by mohli mať konflikty s Maďarmi pri vstupe na ešte nezabraté územia neupravené prímerím.*⁴⁴

V československých mienkotvorných novinách sa začal šíriť obraz Talianov, ktorí úmyselne nadŕžajú Maďarom.⁴⁵ Tieto obvinenia zrejme pramenili zo sťažností talianskych dôstojníkov na brutálne správanie českých vojenských a civilných autorít na Slovensku, kde sa tieto snažili zaviesť vlastný režim.⁴⁶ Prispel k tomu zrejme aj obraz o osobnostných črtách talianskych dôstojníkov, hoci možno reprezentoval subjektívny názor, ale šíril sa medzi ich kolegami-legionármi nasadenými do operácií na Slovensku v rokoch 1919-20.⁴⁷

Okrem kultúrnej nedôvery šlo aj o nedôveru politickú.⁴⁸ Treba povedať, že Taliansko politicky aj diplomaticky prejavovalo svoje sympatie voči Maďarsku,

⁴⁴ Prego altresì V. E. far osservare al nostro comando in Boemia essere opportuno evitare che i nostri ufficiali facciano parte di truppe che possano avere conflitti con ungheresi nell'invadere territori oltre armistizio non ancora occupati (T. Diaza Sonninovi z 18. januára 1919).

⁴⁵ GRITTI, La fine della missione militare italiana in Cecoslovacchia nel 1919 alla luce dei documenti d'archivio italiani.

⁴⁶ BIAGINI, Antonello. Generál Štefánik. Muž, vojak a vlastenec v dokumentoch talianskych archívov. In ČAPLOVIČ, Miloslav – FERENČUHOVÁ, Bohumila – STANOVÁ, Mária (eds.). Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie. Bratislava, 2010, s. 45-52.

⁴⁷ Český dôstojník v „slovenskej misii“, legionár Josef Dudek, napr. spomína na napätie, ktoré malo okrem politického aj kultúrny ráz, takto: Za týchto okolností vzniklo napätie a nedôvera vŕči prídeleným Italům, posilovaná různými okolnostmi a příhodami. Italští důstojníci se nás mimo službu straní, ale v kavárně Royal se okázale baví s Maďary francouzsky. Ovšem, oni jsou kavalíři jako Maďari, my jsme jen plebs. O slovenském obyvatelstvu zde ani nemluví (DUDEK, Josef (ed.). Učitel na frontě. Deník legionáře Josefa Dudka. Praha, 2019, s. 284). Napr. československým vojakom talianske velenie zakázalo odoberať miestnemu (maďarskému) civilnému obyvateľstvu zbrane, ale zakázalo im aj v prípade potreby používať strelné zbrane v mestách na demarkačnej línii na Poiplí, hoci Maďari strieľali stále. Okrem toho v miestnych národnostných sporoch a potýčkach ostávali Taliani nezaujatí (DUDEK, Učitel na frontě, s. 284-285). Tu treba v záujme objektívnosti uviesť, že takéto postupy talianske velenie iste nenariad'ovalo, hoci sa za ne mnoho napomínalo, teda k takýmto javom dochádzalo. Gen. Piccione svojim podriadeným opakovane pripomínal, aby boli nestranní, o čom svedčí bohatá korešpondencia a dokumentácia (VOLPATO, La legione cecoslovacca in Italia, s. 294).

⁴⁸ Taliansko a Maďarsko spájaj predovšetkým odmietavý postoj k versailleským a trianonským mierovým dohodám, ktoré stanovili hranice novovytvorených podunajských štátov na základe arbitrárnych kritérií. Obe krajiny sa cítili ukrivdené. Taliansko ašpirovalo na hegemoniu v Jadranskej oblasti a s podporou silného Maďarska by predstavovalo hať proti hrozbe ruskej rozpínavosti. Mussolini navyše ako prvý politik bloku Dohody aj verejne vyhlásil, že Uhorsko (následne Maďarsko) nenieslo vinu za vypuknutie prvej svetovej vojny. Vzájomné sympatie Talianska a Maďarska boli zrejme. Styčné body politiky oboch štátov reflektujú mnohé dobové odborné talianske publikácie, ktoré pomerne vyčerpávajúco sumarizuje Pasquale Fornaro. Až do 30. rokov 20. storočia vykazuje Maďarsko plnú podporu talianskej zahraničnej politike, ktorá sa jasne stavia za uskutočnenie možnosti revízie mierových dohôd. Na druhej strane, talianska spisba je silne filomaďarská, navyše s jasným propagandistickým zámerom podporiť model silného autoritárskeho štátu, podkopať „choré“ demokracie a podryť versailleský systém (FORNARO, Pasquale. L'Europa centro-orientale nella storiografia e nella pubblicistica italiane tra le

ktoré vnímalo ako protiváhu prípadného spojenia slovanských národov. Vnímalo aj jeho ekonomický potenciál, najmä v oblasti koridoru smerom k Jadranu. Podporovalo by zrejme aj prípadnú územnú revíziu jeho hraníc, ak by to vyhovovalo talianskej zahraničnej politike, ako to zhrnul diplomatický pridelenec k talianskej vojenskej mierovej misii v Budapešti Arrigo Tacoli telegramom Sonninovi z 5. marca 1919: *Musím však troť na tom, že ak si chce Taliansko zachovať maďarské sympatie a politickú klientelu, musí bezodkladne konať.*⁴⁹ Taliani stále lavírovali medzi záujmom o vplyv v Strednej Európe a preferenciou intervencie v juhoslovenskej otázke, a to aj v rivalskom vzťahu voči Francúzsku, pričom Československo (nie neprávom) vnímali ako nástroj francúzskeho vplyvu v oblasti. V situácii obojstrannej nedôvery však bol *de facto* gen. Piccione zbavený velenia na Slovensku a légie boli začlenené pod právomoc novopríchodzieho vrchného veliteľa, francúzskeho gen. Pellého, hoci sa verejnosti tvrdilo, že Pellé velí len légiám, ktoré sa vrátili z Francúzska a francúzskym jednotkám.⁵⁰ Okolo situácie vzniklo

---

due guerre mondiali. In Grotius, vedecký on line časopis Katedry medzinárodných vzťahov Korvínovej univerzity v Budapešti [Online]. Dostupné na internete <http://www.grotius.hu/doc/pub/BGJDHN/fornaro_europa_2006.pdf>, [cit. 15. 03. 2023]).

⁴⁹ Debbo però insistere sul fatto che se l'Italia vuole conservare le simpatie e la clientela politica dell'Ungheria, le conviene agire e senza indugi (Komunikácia Tacolího Sonninovi, nečíslovaná správa, z 5. marca 1919. In DDI, VI séria, II zväzok, č. dokumentu 670, s. 488).

⁵⁰ Podľa toho, ako vec vysvetlil E. Beneš talianskemu vyslancovi v Paríži Boninovi Longaremu 3. marca 1919, Pellé mal veliť naozaj len československým vojakom došlým z Francúzska a nebol vymenovaný ako „generalissimus“ (ako naopak chceli Francúzi). Piccione nezávisle od neho mal byť naďalej veliteľom jednotiek došlých z Talianska a podliehať mal len ministrovi národnej obrany. Beneš potvrdil, že takto to dohodol on sám. Bonin Longare vyjadril pochybnosť, že sa to tak v praxi bude aj dodržiavať a zároveň potvrdil, že talianske veľvyslanectvo nedostalo o dohode ohľadom misie gen. Pellého žiadne upovedomenie (T. gab. 89, Bonin Longare Sonninovi, z 3. marca 1919. In DDI, VI séria, II zväzok, č. dokumentu 620, s. 448). Sonnino v tomto zmysle informoval aj taliansku ambasádu v Prahe. Veľké bolo preto znepokojenie talianskeho chargé d'affaires v Prahe Laga, ktorý o niekoľko dní informuje, že kópia vojenskej dohody s Francúzmi ohľadom Pellého misie, datovanej 26. januára 1919, dostala sa na talianske veľvyslanectvo až 24. marca s tým, že Taliani vraj o nej mali dávno vedieť, čo ale pravda nebola. V texte dohody bolo jasne napísané, že šéf misie vykonáva funkciu šéfa najvyššieho štábu česko-slovenskej armády (capo missione esercita funzioni capo Stato Maggiore esercito czeco-slovacco). Pellé mal byť podľa dohody technickým poradcom ministra a zároveň mal podliehať najvyššiemu veliteľovi československej armády, francúzskemu ministrovi vojny a maršalovi Fochovi (T. 747/93 Lago Sonninovi, z 25. marca 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 19, s. 16). Pretože sa ani slovom nespomína autonómia talianskeho veliteľa, Lago predpokladá, že Pellé bude veliť aj „talianskym“ československým jednotkám. Z kauzy vznikol diplomatický konflikt, ktorý prispel k tomu, že Taliansko začalo protežovať svoje ambície voči Maďarsku a stiahlo talianskych dôstojníkov zo Slovenska. Totiž krátko na to, ako sa Taliani dozvedeli o skutočnom znení predmetnej dohody, adresovali mierovej delegácii v Paríži memorandum ohľadom otázky gen. Piccioneho, v ktorom chronologicky presne sumarizujú sled udalostí, menovanie a funkcie generálov Piccioneho, Hennoquea a Pellého, hierarchický rozpor medzi nimi aj diplomatické reakcie naň, vrátane Pichonovho nátlaku, aby Taliani dávali Piccionemu pokyny v zmysle jej znenia. Piccione v tejto chvíli pohrozil demisiou, „minister Masaryk“ (sic) túto hrozbu využil a trval na splnení príkazov francúzskych dôstojníkov, ktoré znamenali prevzatie vojenských operácií na Slovensku. V tejto situácii sa sprostredkovania chopili maršal Foch, gen. Diaz a gen. Štefánik ako minister vojny. Štefánik o dohode do tej chvíle nevedel, no konflikt navrhol riešiť podľa reálneho rozloženia síl. V tomto zmysle už na schôdzke s Diazom večer 30. marca 1919 písomne načrtnol riešenie (Promemoria. Vojenská sekcia Talianskej delegácie na mierovej konferencii („La

diplomatické napätie, ktoré sa Beneš snažil formálne uhladiť, ale bezvýsledne. V tomto rozpore československí predstavitelia ešte raz požiadali o pomoc Štefánika, ktorý chcel situáciu vyriešiť v zmysle reálneho rozloženia vojenských síl: Piccione by velil československým „talianskym“ légiám od Moravy na východ, Pellé „francúzskym“ jednotkám v Čechách. Beneš sa však ostro ohradil proti takémuto riešeniu a nástojil v prospech francúzskeho velenia, keďže s Talianskom žiadne písomné dohody nejestvovali.⁵¹ Nebolo to celkom tak: gen. Luigi Piccione bol velením československých jednotiek v Taliansku poverený už koncom vojny v novembri 1918 spolu s úlohou zorganizovať ich repatriáciu a s poverením veliť repatriovaným jednotkám. Talianske archívne pramene túto operáciu a velenie talianskych dôstojníkov na území 1. ČSR označujú ako *Talianska vojenská misia v Čechách*. Postupne sa talianske velenie pretransformovalo na *Hlavné veliteľstvo česko-slovenských síl na Slovensku* a pod jeho právomoc spadali nielen repatriované jednotky zostavené ešte v Taliansku, ale aj bojové jednotky v poľnom nasadení, ktoré už od apríla 1919 bojovali proti vojakom Maďarskej republiky rád.⁵² Napriek nedoriešenej spletitej diplomatickej situácii sa veci pohli v neprospech Talianska. V marci 1919 musel prezident Masaryk odvolať z Paríža gen. Štefánika, aby vec urovnal. Tento už v apríli listom upovedomil vrchného veliteľa talianskych ozbrojených síl gen. Diaza v zmysle, že právomoci gen. Piccioneho na Slovensku končia, talianska misia sa považuje za splnenú a ukončenú a jednotky sa začlenia do celoštátnej československej armády, s organizáciou ktorej hojne pomáha gen. Pellé. Štefánikov návrat z rokovaní v Ríme sa skončil známou tragédiou. Paradoxnou symbolikou situácie je, že iba deň po smrti gen. Štefánika, 5. mája 1919, dorazila rozpačito do Budapešti vyššie spomínaná talianska vojenská misia. Taliansky ministerský splnomocnenec Borghese v tejto súvislosti oznamuje, že sa mu vyslanie novej vojenskej misie vôbec nevidí vhodné.⁵³ Totiž talianska misia pod vedením majora Pentimalliho, pripojená k francúzskej misii

---

Sezione militare della DICP“), z 31. marca 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 80, s. 83. Dokument obsahuje prílohu-náčrt dohody, ktorý zoštylizovali gen. Cavallero a gen. Štefánik 30. marca). Napokon Štefánik v apríli 1919 uzavrel dohodu, ktorá formálne uspokojila Francúzov aj Talianov: na východ od rieky Moravy mal vojskám veliť gen. Piccione (a zároveň sa dohodlo aj ukončenie talianskej vojenskej misie), na západ od nej mal kompetencie vrchný veliteľ spojeneckých vojsk na západnom fronte maršal Foch a jeho zmocnenec gen. Pellé. Obe misie podliehali československým orgánom. Taliani požadovali vyslovene, aby Piccione podliehal priamo Štefánikovi. Bohužiaľ, konflikt znamenal ústup Talianov z poľa vojenskej diplomacie v Československu. Už 23. apríla 1919 gen. Diaz informuje nótou Štefánika o konci talianskej vojenskej misie pod velením gen. Piccioneho, ktorá sa stala nepotrebnou. Prosí Štefánika ako ministra vojny, aby zariadil návrat misie v ústne dohodnutom termíne (malo to byť po 24. máji, teda po výročí vzniku československej armády. I tu vidno, ako si Taliani zakladali na symbolike svojich činov; misia v skutočnosti odišla až 6. júna). Vzhľadom na to, že nótu mal schváliť aj Sonnino, kópiu poslali len Piccionemu. Štefánikovi sa do rúk už nedostala, po jeho smrti sa Taliani rozhodli odovzdať ju ministrovi obrany Kľofáčovi (Nóta 4978 Sp., Diaz Štefánikovi, z 23. apríla 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 284, s. 299).

⁵¹ BOLECH CECCHI, *Alle origini di un'inimicizia. Italia-Cecoslovacchia 1918-1922*, s. 56-57.

⁵² BIAGINI, *Generál Štefánik. Muž, vojak a vlastenec v dokumentoch talianskych archívov*, s. 45-52.

⁵³ T. Posta1714/B.12, Borghese ministrovi zahraničných vecí, z 5. mája 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 416, s. 431.

plukovníka Vixa bola do Budapešti vyslaná hneď po uzatvorení prímeria. Avšak potom, ako moc 21. marca 1919 prevzali boľševici, bola odvolaná. Spomínaná nová misia sa vytvorila ako budapeštianska delegácia talianskej vojenskej misie vyslanej na mierové rokovania do Viedne (viedol ju gen. Segre, Tacoli v nej zastával pozíciu politického komisára). Tacoli už 12. mája oznamuje potrebu zmeny kurzu talianskej zahraničnej politiky v Strednej Európe: *považujem si za povinnosť oznámiť náš úplný záujem na tom, aby sa znova ujala moci normálna vláda v Maďarsku, ktoré bude musieť byť osou našej budúcej východnej politiky.*⁵⁴ Toto tvrdí v momente, keď je Štefánik mŕtvy, Francúzi sa prostredníctvom vojenských misií implementovali do politického rozhodovania v Československu aj v Poľsku, a Kolčák v Rusku stratil pôdu pod nohami. Ba čo viac, 13. mája 1919 Tacoli Sonninovi z Viedne posielal telegram, v ktorom tvrdí, že gróf Andrassy prosí taliansku vládu, aby v záujme Maďarska začala s okupáciou Budapešti a zároveň pripúšťa aj možnosť, že by Budapešť okupovali československé jednotky pod talianskym velením.⁵⁵ O deň neskôr Tacoli informuje Sonnina o pripravovanej dohode medzi Československom a Južosláviou (budúca Malá Dohoda) a v tejto súvislosti nabáda, aby Taliansko vojensky intervenovalo v Maďarsku v prospech riadnej vlády, lebo ho bude potrebovať ako spojenca proti Južoslávii: *Považujem za vhodné spojiť túto hrozbu s možnosťou vytvoriť si z Maďarska platného spojenca prostredníctvom našej zásahu a znovunastolenia riadneho režimu primeranou vojenskou silou.*⁵⁶

Záver

Smrť M. R. Štefánika emblematicky ukončila zo strany Talianska možnosť vnímať Československo ako partnera v riešení jadranskej otázky v taliansky prospech, pretože československá zahraničná politika sa vlastne už v závere mierových rokovaní v Paríži explicitne naklonila smerom k francúzskemu politickému protektorátu. Talianska misia v Československu skončila oficiálne 1. 6. 1919. V dobovom rozprávaní sa pomaly nielen vplyv, ale aj zásluhy Talianska na oslobodení Slovenska a na vzniku samotného Československého štátu postupne vymazávali. Na ilustráciu vymazávania kultúrnej a historickej pamäte uvádzame údaj zo správy generálmajora Roberta Segreho z 20. 1. 1919, ktorú analyzuje aj F. Gritti: v Prahe vychádzali periodiká vo francúzštine, ale v taliančine nebolo dostať nič napriek tomu, že taliansky jazyk ovládali legionári, bývalí väzni, osoby, ktoré slúžili v talianskych krajinách a viacerí intelektuáli.⁵⁷

⁵⁴ ritengo mio dovere segnalare nostro assoluto interesse aiutare ogni ristabilimento Governo normale in Ungheria, che dovrà essere fulcro nostra futura politica orientale (T. 1240/97, Tacoli Sonninovi, z 12. mája 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 464, s. 487).

⁵⁵ T. 1266/98, Tacoli Sonninovi, z 13. mája 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 477, s. 500.

⁵⁶ Ritengo opportuno collegare questa minaccia con possibilità costituirci in Ungheria valida alleata mediante nostro intervento e ristabilimento regime normale con adeguate forze militari (T. 1283/108, Tacoli Sonninovi, zo 14. mája 1919. In DDI, VI séria, III zväzok, č. dokumentu 488, s. 509).

⁵⁷ GRITTI, La fine della missione militare italiana in Cecoslovacchia nel 1919 alla luce dei documenti d'archivio italiani, s. 102.

Hoci by sa mohlo vidieť ako logické a z istého uhla pohľadu aj žiadúce, aby sa novovytvorený Československý štát po prvej svetovej vojne vo svojej zahraničnej a ekonomickej politike orientoval na talianskeho spojencu, ktorý ho veľmi vojensky a politicky podporil pri jeho vzniku, nestalo sa tak. Spletitá vojenská situácia v Strednej Európe a príklon novovzniknutého Československa k francúzskej ochrane spôsobili, že Taliansko sa odklonilo od ťažko realizovateľnej možnosti svojho ekonomického a vojenského vplyvu v 1. ČSR a priklonilo sa naopak k alternatíve takejto podpory vo vzťahu k Maďarsku, čo sa neskôr prejavilo aj ako neporovnateľný rozvoj kultúrnych, literárnych a politických vzťahov v medzivojnovom období a počas druhej svetovej vojny. Ako hlavný motív zmeny talianskeho postoja sa podľa nášho výskumu javí potreba spojeneckej podpory územných nárokov Talianska v jadranskej oblasti, ktorá nebola vo vzťahu k Československu naplnená tak, ako to talianska strana v závere prvej svetovej vojny do budúcnosti očakávala.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archív:

Archív talianskej diplomatickej korešpondencie. Documenti diplomatici italiani. Dostupné na internete: <<https://farnesina.ipzs.it>>, [cit. 04. 04. 2023].

Citované zväzky: Documenti diplomatici italiani, V séria, zväzky VII, VIII, IX, XI; Documenti diplomatici italiani, VI séria, zväzky I, II, III.

Dobová tlač:

Čas, 2. 12. 1920, s. 2, Národní hospodář.

Monografie a zborníky ako celok:

BOLECH CECCHI, Donatella. Alle origini di un'inimicizia. Italia-Cecoslovacchia 1918-1922. Pavia, 2008.

DUDEK, Josef (eds.). Učitel na frontě. Deník legionáře Josefa Dudka. Praha, 2019.

FERRANTI, Lamberto. L'onore di un uomo è la sua libertà. La legione ceco-slovacca dall'Umbria a Praga e Bratislava. Perugia, 2019.

KŠIŇAN, Michal. Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami. Bratislava, 2021.

VOLPATO, Alessandro. Nazdar! La legione cecoslovacca in Italia nella Grande Guerra. B. m., 2023.

SALVEMINI, Gaetano. Dalla guerra mondiale alla dittatura (1916-1925). Milano, 1973.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

BIAGINI, Antonello. Generál Štefánik. Muž, vojak a vlastenec v dokumentoch talianskych archívov. In ČAPLOVIČ, Miloslav – FERENČUHOVÁ, Bohumila – STANOVÁ, Mária (eds.). Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie. Bratislava, 2010, s. 45-52.

BUCARELLI, Massimo. Momenti e problemi della politica estera italiana verso la Jugoslavia tra le due guerre mondiali. In Qualestoria, 2021, č. 1, s. 35-55, DOI: 1013137/0393-6082/32184. Dostupné na internete: <<https://www.openstarts.units.it/handle/10077/21200>>, [cit. 15. 03. 2023].

CUOMO, Pasquale. Il miraggio danubiano. Austria e Italia politica ed economia 1918-1936. Milano, 2012.

- DI GIOVANNI, Antonio. „Vinta la guerra persa la pace“. Gaetano Salvemini, le elezioni del'19 e la questione adriatica. In *Annali della Facoltà di Scienze della Formazione, Università di Catania*, 2011, č. 10, s. 163-176.
- GRITTI, Fabiano. La fine della missione militare italiana in Cecoslovacchia nel 1919 alla luce dei documenti d'archivio italiani. In *Studi italo-slovacchi*, 2018, č. 1, s. 96-110.
- HELAN, Pavel. La legione cecoslovacca in Italia. In LEONCINI, Francesco et. al. *Il patto di Roma e la legione ceco-slovacca*. B. m., 2014.
- IRMANOVÁ, Eva. Masarykova koncepcie osvobozenéckého programu a boj československé vlády o Slovensko. In GABZDILOVÁ, Soňa - SIMON, Attila (eds.). *Prístupy k riešeniu národnostnej otázky v medzivojnovom Československu*. Komárno, 2014, s. 85-99.
- LEONCINI, Francesco. Italia e Ceco-Slovacchia, 1919-1939. In *Rivista di studi politici internazionali*, 1978, č. 3, s. 358-367.
- LEONCINI, Francesco. Un fugace ritorno delle idealità mazziniane. In LEONCINI, Francesco et. al. *Il patto di Roma e la legione ceco - slovaca*. B. m., 2014.
- RYBÁŘ, Vladimír. Terst. In *Jihoslovansko-italská otázka*. Zvláštní otisk z časopisu „Česká republika“, č. 8-9. Praha, Jugoslávija, 1919.

Elektronické zdroje:

- Patto di Londra. Dostupné na internete: <aestovest.osservatoriobalcani.org>, [cit. 04. 04. 2023].
- FORNARO, Pasquale: L'Europa centro-orientale nella striografia e nella pubblicistica italiane tra le due guerre mondiali. In *Grotius, vedecký on line časopis Katedry medzinárodných vzťahov Korvínovej univerzity v Budapešti* Dostupné na internete <http://www.grotius.hu/doc/pub/BGJDHN/fornaro_europa_2006.pdf>, [cit. 15. 03. 2023].

Počet slov: 9091

Počet znakov (vrátane medzier): 64 033